

Адаптивність особистості на сучасному етапі розвитку суспільства: ресурси та обмеження

Досліджуються особливості психологічної адаптивності особистості у порівнянні та взаємозв'язку із соціальною, аналізуються конструктивні та деструктивні механізми адаптації з точки зору індивідуального й групового розвитку. Передбачається вплив на суспільний розвиток сучасних підходів трактування адаптації, адаптивності та адаптованості у психології, освіті й філософських науках. Аналізуються фактори, що сприяють адаптованості як особи, так і суспільства в цілому.

Ключові слова: адаптація, адаптованість, дезадаптація, резилієнтність, посттравматичне зростання, дисидентство, розвиток, стагнація, деградація.

Larysa Turchyna. Adaptability of a Personality at the Present Stage of Development of Society: Resources and Limitations.

The features of psychological adaptability of a personality in comparison and interrelation with social one are studied. Constructive and destructive mechanisms of adaptation are analyzed from the point of view of individual and group development. The influence of modern approaches to the interpretation of adaptation and adaptability in psychology, education and philosophical sciences on social development is envisaged. The factors that contribute to the adaptability of both the individual and society as a whole are analyzed.

Keywords: adaptation, adaptability, maladaptation, resilience, post-traumatic growth, dissidence, development, stagnation, degradation.

Постановка проблеми. Адаптивність визнано однією із найважливіших якостей особистості XXI століття, яка визначає здатність людини ефективно взаємодіяти зі змінами навколишнього середовища, соціальними умовами, новими вимогами діяльності та у міжособистісних стосунках.

У стрімкому та нестабільному світі, що постійно змінюється під впливом технологій, глобалізації, воєн і криз, вона дозволяє: гнучко реагувати на нові обставини, не втрачаючи внутрішньої рівноваги; зберігати ефективність у стресових, нестабільних чи конфліктних ситуаціях; швидко освоювати нові знання, вчитися, приймати нове, зберігаючи цілісність своєї особистості. Адже сьогодення вимагає не тільки енциклопедичних знань, скільки вміння конструктивно взаємодіяти з новими умовами в соціумі та адекватно реагувати на зміни в собі. Людина, яка здатна адаптуватися, легше знаходить спільну мову з іншими, не боїться викликів і змін, вчиться на помилках і бачить у труднощах можливості для зростання.

Дослідити взаємозалежність біологічних та соціальних факторів в адаптації сучасної людини, виявити можливості й обмеження розвитку адаптивності на різних вікових етапах, врахувати особливості адаптивності та адаптованості в адаптації особистості

до сьогодення – ось неповний перелік завдань, які допоможуть протистояти викликам нашого часу.

Аналіз останніх джерел та публікацій.

Означена проблема розглядається у зв'язку з дослідженням проблем адаптації особистості в контексті: загальної психології; психології особистості (А. Адлер, А. Бандура, Дж. Келлі, А. Маслоу, Т. Титаренко, В. Панок), психології розвитку (Г. Балл, Дж. Боулбі, С. Максименко); соціальної психології (Міщенко, Суська, Філіпс, Черняєва, Hartleey, Hallinan, Hant). Сучасні дослідження українських психологів стосуються впливу адаптивності благополуччя, життєстійкості, психологічного здоров'я (Т. Титаренко, Л. Засекина, Л. Малімон).

Мета статті – теоретичний аналіз проблеми ресурсів та обмежень адаптованості особистості в сьогоденні.

Виклад основного матеріалу. Адаптивність, адаптованість, адаптація як міждисциплінарні явища досліджувалися біологами (фізіологами та морфологами), медиками, соціологами, філософами і, звичайно, психологами. У психологічній науці адаптації в тому чи іншому аспекті приділили увагу представники усіх психологічних напрямків, адже психологія як наука покликана дослідити процеси, функції, властивості, умови і проблеми взаємодії особи

з навколишнім світом і собою, допомогти людині конструктивно взаємодіяти зі змінами. У структурній моделі психічного життя, запропонованій З. Фрейдом, механізмом за наявності потреб стає вміння діяти свідомо, відповідно до соціальних очікувань, домовленостей, щоб не тільки досягти бажаного задоволення, але й зберегти взаємини з іншими, важливими для життя людьми, виглядати так у спілкуванні, щоб можливими були співпраця і досягнення успіху під час спільної діяльності. Це вміння виникає через засвоєння моральних і естетичних стандартів, в яких ідеться про бажану гармонію і культуру та які в процесі психічного розвитку і формування особистості переосмислюються й відносяться до надсвідомого. Їх виникнення спричиняється необхідністю адаптації до життя серед людей.

К. Г. Юнг, погоджуючись із З. Фрейдом щодо трактування лібідо, стверджує, що основою особистості та джерелом її конфліктів є не тільки статеві потяги і їхня енергія, а й будь-яка потреба [2, с. 70].

Людина в концепції біхевіоризму (Є. Торндайк, Б. Скінер) розглядається перш за все як реагуюча, діюча істота, навчена і запрограмована на ті чи інші реакції, дії, поведінку. Якщо змінювати стимули і підкріплення відповідно до реакцій і їх наслідків, то (внаслідок механізму адаптації) можна перепрограмувати особистість. Як у біхевіоризмі, так і в необіхевіоризмі (Є. Толмен, А. Бандура) йдеться про адаптацію, яка розглядається як пояснювальний принцип тих механізмів поведінки людини, які є суттєвими в їхніх концепціях [2, с. 71].

Американський психолог Ф. Зімбардо на основі тривалих досліджень форм антисоціальної поведінки прийшов до висновку, що більшість негативних вчинків можна пояснювати якістю аналізу людиною ситуаційних і міжособистісних факторів. Тому навіть хороші в цілому люди можуть здійснювати негативні вчинки в складних обставинах і ситуаціях.

Представники популярної в сьогоденні когнітивно-поведінкової терапії (А. Бек, А. Елліс, Дж. Вольпе, Д. Мейхенбаум та Д. Бернс) розглядають систему глибинних уявлень людини про себе і про навколишній світ, своєрідну життєву філософію людини, в якій зафіксований весь її життєвий досвід (особливу роль тут відіграють дитячі враження і впливи сім'ї), як основу для викривленого сприйняття й оцінювання ситуації, що й призводить до дезадаптації.

На особливу увагу заслуговує думка представників гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс), які вважають, що для покращення адаптивних

можливостей потрібна корекція уявлень людини про свій потенціал, потрібно, щоб людина прийняла себе і через це були створені умови для повноцінного функціонування людини.

Таким чином сучасні дослідження адаптаційної проблематики у зарубіжній та вітчизняній психології демонструють певні тенденції: підхід до адаптації як до побудови системи продуктивної взаємодії особи й середовища, розуміння кінцевої мети адаптації як самоактуалізації та самореалізації особистості (Е. Еріксон, Г. Сельє, А. Маслоу, В. Франкл, К. Роджерс, А. Налчаджян, В. Березін, А. Реан та ін.). Така трансформація суті поняття адаптації пов'язана зі зміщенням акцентів наукового вивчення з біологічних та психофізіологічних процесів на процеси особистісного і соціального характеру. Виокремлюють різні види адаптивності: фізіологічна, психологічна, соціальна, соціально-психологічна.

Психологічний (особистісний) рівень адаптивності означає найкраще пристосування рис особи до ситуацій, які змінюються, та виражається у сформованості адаптаційних здібностей, оптимізації прогресивного розвитку особистості. Окреслений рівень має вираження у розвитку здібностей, змінах мотиваційної сфери, ревізії самооцінки й рівня домагань, змінах рис характеру, у становленні індивідуального стилю діяльності.

Соціальний рівень адаптивності означає успішність адаптації особистості до соціуму, характеризує процеси соціальної ідентифікації та особливості стилю соціальної взаємодії, а також має вираження в засвоєнні соціальних ролей (гендерних, статусних, комунікативних тощо) у певній групі та поза нею (засвоєння етнокультурних традицій).

Соціально-психологічна адаптивність особистості визначається як такий стан взаємин особи та групи, коли особистість без тривалих внутрішніх та зовнішніх конфліктів продуктивно виконує свою провідну діяльність, задовольняє свої основні соціальні потреби та повною мірою йде назустріч рольовим очікуванням референтної групи, переживає стан самоствердження.

Інтегральними критеріями адаптивності виступають також стан здоров'я, тривалість активного життя людини (Б. Ананьєв), психічна рівновага (І. Дерманова, А. Жмириков), сформованість продуктивного копінгу (Н. Веселова), досягнення моральної зрілості (М. Бобнєва), ступінь реалізації особистісного потенціалу (А. Жмириков), рівень наявного й перспективного задоволення актуалізованих потреб (А. Кузнецов), гармонійність структури особистості (А. Алдашева, Н. Колизаєва), адекватність суб'єктивної картини світу реальному його стану (В. Очеретяний). Т. Посохова вважає критерієм

адаптивності емоційну стійкість, рівень емоційного інтелекту [3].

Таким чином, як показує аналіз досліджень, основними ознаками адаптивності особи є здатність пристосовуватися у різних сферах життя, бути задоволеним життям, психічно й емоційно врівноваженим, ефективно входження в соціальне середовище і встановлення адекватних особистісних стосунків з ним, сприйняття своєї поведінки як конгруентної внутрішнім цінностям і бажанням особи. Якщо особистість має такі характеристики, вона добре адаптована до умов життя, її можна вважати психологічно благополучною.

Розглядаючи співвідношення понять *адаптивність* і *адаптованість*, зауважимо: незважаючи на те, що ряд дослідників їх ототожнює, ми наголошуємо, що це різні поняття. Ми розглядаємо адаптивність як процес, здатність, здібність, потенціал; адаптованість – результат (стан або якість, яка вказує на рівень пристосування людини до навколишнього середовища). Людина, яка легко змінює поведінку, вчиться нового, швидко переключається – має високу адаптивність, навіть якщо ще не повністю адаптувалася.

Основними компонентами адаптованості ряд психологів вважає: *емоційну стабільність* – уміння контролювати стрес, тривогу, агресію; *соціальну компетентність* – здатність до взаємодії з людьми, емпатію; *когнітивну гнучкість* – здатність бачити альтернативи, швидко перемикаватися з одного завдання на інше; *мотиваційну готовність* – бажання навчатися, розвиватися, долати труднощі; *саморегуляцію* – контроль над поведінкою та емоціями.

Як ми бачимо, адаптованість також пов'язана з емоційним інтелектом, стресостійкістю та відкритістю до нового. Ці риси роблять людину конкурентоспроможною, незалежно від професії чи віку. Саме тому в умовах невизначеності та нестабільності адаптованість можна вважати ключем до особистісного успіху і гармонії.

Таким чином, адаптованість – це життєво необхідна якість особистості в умовах постійних змін. І хоча є біологічно задані, вроджені передумови адаптованості (вони відносяться до адаптивності), цю якість можна і потрібно розвивати, активізуючи самопізнання, навчання та досвід. У сучасному світі, в якому зміни постійні, адаптовані люди краще справляються з викликами, більш успішні в професійному та особистісному розвитку, уникають емоційного вигорання, зберігають ментальне здоров'я.

Над проблемою адаптації особи в освітньому середовищі ми працюємо десятки літ. Адже з моменту

створення психологічних служб в освітніх закладах України питанням адаптації дитини до дошкільних закладів, початкової, базової і старшої шкіл, ВНЗ психологами приділялося достатньо уваги, у т. ч. проводилися консиліуми, присвячені адаптації учнів до певного етапу освіти. Ще більшої уваги ці питання набули з реформуванням освіти в Україні.

Проте саме у деталях – визначення цього поняття. Тривалий період у методичних посібниках, рекомендаціях і навіть деяких наукових статтях поширювалися визначення цього поняття через «пристосування», і вони звучали приблизно так: «Шкільна адаптація – пристосування дитини до умов та вимог нового середовища. Її результатом є пристосованість як особистісна, що виступає показником життєвої компетентності дитини, її здатності орієнтуватися та впливати на довкілля» [7; 8]. Це визначення передруковувалося без осмислення й аналізу з одного джерела в інше.

Правда, згодом педагогічні джерела включили й поняття *процес*. І адаптація (від лат. *adapto* – пристосовую) розглядалася як динамічний процес пристосування людини (дитини) до змінних умов довколишнього середовища (зокрема, до умов освітнього закладу, до якого вступає дитина). Потрібно відмітити, що чим молодша особа, тим більшу роль відіграють саме біологічні механізми пристосування. Але оскільки навіть трирічна дитина відстоює свої потреби, бажання, інтереси, смаки, тощо – що і є, на думку вітчизняних психологів, свідченням «народження» особистості, – то що говорити про шестилітню дитину, підлітків, юнаків та дівчат, людину в період зрілості?

Неправомірність підходів у визначеннях, де за основу береться дослівний переклад вищезазначеного терміна, полягає у порушенні вимог до процесу визначення понять. Визначення здійснюється через найближче видове поняття і містить опис того, чим предмет, явище, процес, який ми визначаємо, відрізняється від усіх інших, що належать до цього виду. (Це, по суті, є умовиводом, однією з форм теоретичного рівня абстрактно-логічного мислення. Отже, здатність зробити визначення свідчить про рівень інтелектуального розвитку особистості.) Найближчим видовим поняттям до адаптації є процес. У психології це психічний процес, у біології – біологічний, у соціології – соціальний і т. п. Звичайно, розділити біологічний, соціальний і психологічний аспекти в адаптації людини важко, але для означення психологічних особливостей адаптації ми це зробимо.

Таким чином, визначаємо психологічну адаптацію як процес взаємодії особистості й середовища,

за якого особистість має врахувати особливості середовища й активно впливати на нього для задоволення своїх основних потреб і реалізації значимих цілей на основі загальнолюдських цінностей чи законів, які діють у суспільстві. Розглянемо кожен з компонентів цього визначення на прикладі адаптації особистості до реформи освіти «Нова українська школа».

По-перше, хто і з чим (чи ким) взаємодіє: це педагоги (керівники освітнього закладу, вихователі ЗДО, вчителі початкових класів, педагоги основної школи, психологи, соціальні педагоги, позашкілья тощо), батьки учнів і самі учні взаємодіють з новими умовами освіти, які виникли в процесі її реформування і позначаються як НУШ. Окрім того, всі учасники освітнього процесу мають адаптуватися один до одного на основі глибокого пізнання вікових та індивідуальних особливостей (власних та інших).

По-друге, для того, щоб враховувати особливості середовища, його необхідно дослідити, знати, які саме зміни відбулися, їхній сенс, сутність, що має стати результатом цих змін, що чекає кожного з учасників освітнього простору тощо. Тобто від того, наскільки педагоги, батьки й учні будуть обізнані з цих питань у міру їхньої участі, буде залежати рівень їх готовності до цих змін, відповідно рівень їх адаптованості чи навпаки. Системна робота з усіма учасниками освітнього процесу забезпечить вирішення цього завдання. Уведення предмету «Я досліджую світ» відіграє важливу роль у формуванні здатності досліджувати світ. Окрім того, педагоги мають досліджувати вікові й індивідуальні особливості учнів, батьків і самих себе.

По-третє, особистість виявляє активність і впливає на зовнішнє середовище (у нашому випадку освітнє). І якщо ми погоджуємося, що педагоги і батьки як дорослі люди мають можливості активно впливати на оточення, здійснюючи ряд виборів, то в нас виникають питання щодо можливостей самого першокласника виявляти активність і впливати на освітнє середовище. І тут ми знаходимо ряд підтверджень у нормативних документах і методичних рекомендаціях НУШ, що уже від шестилітніх дітей очікуємо і створюємо можливості здійснювати вибір, конструктивно проявляти свою активність і навчаємо їх цих життєвих і навчальних компетентностей. Саме здатність випускника школи виявляти громадянську активність, відповідальність, критичне мислення, спроможність здійснювати конструктивний вибір має стати пріоритетним у НУШ.

Ці життєві компетентності не з'являються самі по собі (що і підтвердила наша знаннева освіта), а мають цілеспрямовано формуватися в освітньому просторі

та родині (починаючи з раннього віку) відповідно до вікових та індивідуальних особливостей особи. Зауважимо, що саме конструктивні активності мають сприяти адаптації, а відповідно – деструктивні призведуть до дезадаптації. Тому робота дорослих над з'ясуванням власних адаптаційних механізмів і осмислене, відповідальне й далекоглядне їх формування у дітей – основа успішної адаптації. «Приклад не найкращий метод виховання, це – єдиний метод виховання». Особливо якщо ми маємо справу з дошкільниками і молодшими школярами.

Т. М. Титаренко зазначає, що адаптація навіть на фізіологічному рівні є складним пристосуванням будови і функцій організму, всіх його органів і клітин до умов середовища. Можна виділити такі види пристосування:

- функціональне – зміни життєдіяльності організму (внаслідок трансформації умов існування) сприяють зміні форм існування;
- корелятивне (коадаптація) – два різних органи чи організми пристосовуються один до одного;
- пасивне – в організмі відбуваються зміни без його участі;
- активне – пристосування здійснюється завдяки діяльності;
- суб'єктне – людина змінює навколишнє середовище з метою його пристосування до власних потреб [4, с. 46].

Якщо ж перейти від біологічного рівня розгляду проблеми до психологічного, то слід назвати такі різновиди психологічної адаптації [4, с. 46–47]:

- алопластична – досягається змінами в зовнішньому середовищі, які людина здійснює для приведення його у відповідність зі своїми потребами;
- аутопластична – забезпечується змінами особистості (її спрямованості, стосунків, звичок тощо), за допомогою яких вона пристосовується до середовища;

- пошук нового, більш сприятливого середовища.

У першому випадку ми намагаємося змінити наше оточення, коло спілкування, характер діяльності («Хай краще світ прогнеться під нас»), у другому – вчимося певних конформних форм реагування на соціум, долаємо ригідність, засвоюємо навички гнучкої поведінки. Коли не вдається ані змінити оточення, ані самим підлаштуватися до нього, починає діяти третій варіант поведінки – ми шукаємо нові умови, новий соціум.

Дуже важко визначити, яка стратегія є більш адекватною, адже все залежить від конкретних життєвих обставин. Самопрофілактика дезадаптацій передбачає однаково успішне володіння всіма

різними видами адаптивної поведінки, аби вільно вибирати серед них прийнятний.

В умовах війни кожен з українців обирає найбільш прийнятний і законний спосіб адаптації до ситуації в країні та світі: хтось зі зброєю в руках захищає країну, хтось займається активно волонтерською діяльністю, хтось виїхав з дітьми в безпечні регіони, країни... І всі ми вчимося за допомогою психотехнік, різноманітних методів і прийомів справлятися зі стресами, яких у кожному варіанті достатньо.

Зазначимо, що в умовах війни адаптаційні можливості й конструктивні механізми адаптації відіграють надважливу роль. Тому принципом професійних психологів є: «Правда зцілює», але правду ми говоримо відповідно до віку, ситуації і стану людини. Проте, звертаючись до вищезазначеного визначення, ми наголошуємо, що чим більш об'єктивною і правдивою інформацією володіє особа, тим більша ймовірність віднайти найконструктивніші стратегії адаптації. Доросла психічно здорова людина здатна жити в реальності та взаємодіяти з правдою і приймати адекватні рішення щодо взаємодії з нею.

Адаптаційні процеси неможливо розглядати поза стресом. Основоположник теорії стресу Г. Сельє ототожнював процес адаптації, який триває постійно, з поняттям життя як такого, а життя з його непередбачуваністю аж ніяк не є пасивною реакцією на зовнішні впливи.

Трансформуючи ці підходи до умов війни, ми маємо поряд з навчанням і застосуванням технік стабілізації психічних станів шукати можливості змінювати зовнішнє середовище у форматі стану в країні (не тільки військові й волонтери, але кожен із нас має усвідомлювати своє місце в боротьбі із зовнішнім ворогом, корупцією, нехтуваннями законами в державі) та у міжнародних відносинах. Військові захищають Україну, нашу ідентичність, цінності – там, а ми, цивільні, маємо робити усіма доступними методами це тут. І навіть ті, хто скористався третім способом і знайшов прихисток в інших країнах, може багато що зробити для представлення інтересів України на світовому рівні.

Адаптацію можна розглядати на індивідуально-психологічному (здійснюються підтримка психічного гомеостазу, збереження психічного та фізичного здоров'я; адаптаційні процеси забезпечуються особистісними і типологічними особливостями людини, її актуальними станами – мотивацією, інтелектом, здібностями, рівнем самоконтролю тощо) та соціально-психологічному рівнях (забезпечує формування адекватної міжособистісної взаємодії, врахування експектацій, досягнення соціально

значущих цілей. На цьому рівні можна виділити як адаптаційні процеси, що характеризуються активним впливом на соціальне середовище, так і процеси пасивного пристосування – конформістське прийняття цілей і орієнтацій групи, пошук нового, більш сприятливого середовища) [4].

Стадії (фази) адаптації:

- *переадаптація* – це попередня потенційна адаптація при зміні умов життя, коли нейтральні ознаки стають значущими. При цьому відбувається ознайомлення із чинними в суспільстві законами, первинна орієнтація особистості в соціумі;

- *адаптація* (адапування) – це пристосування і входження в соціум;

- *постадаптація* – більш повна адаптація до вже освоєного на основі вдосконалювання наявних пристосувань і посилення їх новими.

Іноді постадаптація супроводжується процесом переадаптації, тобто вторинною перебудовою наявних адаптаційних механізмів до змінених соціальних умов, коли первинний процес соціально-психологічної адаптації ще не завершений.

Успішна адаптація є основою для успішної соціалізації. Це навіть прослідковується у стадіях соціалізації:

- стадія адаптації – відбувається активне засвоєння тих норм, які група вважає необхідними, й оволодіння відповідними формами поведінки. Суб'єкт не може виявити себе як особистість, поки не засвоїв прийняті в групі норми і цінності, не опанував прийоми й засоби діяльності. Ефективна адаптація досягається за рахунок суб'єктивно пережитих утрат деяких індивідуальних відмінностей, коли виникає ілюзія «розчинення в масі»;

- фаза індивідуалізації породжується суперечностями, що загострюються, між результатами, досягнутими на фазі адаптації (засвоєння групових норм і способів діяльності), і потребою в максимальній персоналізації. У стадії індивідуалізації активність суб'єкта спрямовано на пошук можливостей прояву своєї індивідуальності та пошук інших людей, які б допомогли забезпечити максимальну персоналізацію;

- на стадії інтеграції актуалізується суперечність між сформованим прагненням суб'єкта бути максимально репрезентованим іншим своїми значущими властивостями (потреба в персоналізації) та потребою групи приймати лише ті риси суб'єкта, що відповідають груповим цінностям і сприяють успіху групової діяльності. Про інтеграцію можна говорити і тоді, коли не стільки особистість приводить свою потребу в персоналізації у відповідність із потребами спільноти, скільки спільнота трансформує свої потреби

відповідно до потреб особистості, яка в цьому випадку стає лідером. У процесі інтеграції відбувається формування новоутворень, що відповідають потребам групового розвитку і потребі особистості вагомо впливати на життя групи.

Сьогодні адаптація розглядається і в контексті моделі про резилієнтності (здатність людини або соціальної системи вибудовувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах), яку можна досягнути тільки через успішну адаптацію і вихід на посттравматичне зростання. За інших умов особистість через дезадаптацію отримує ПТСР.

Ми не можемо не оминати й суперечливу тенденцію в співвідношенні адаптації окремого індивіда і розвитку суспільства в цілому. Адже чим успішніше адаптовується людина до неконструктивних, негуманних, непрогресивних тенденцій у суспільстві (незаконності, корупції, злочинності...), чим більше саме так адаптованих людей, тим менше шансів у суспільства на прогресивний розвиток. У суспільстві завжди є когорта людей, самосвідомість яких випереджає середньостатистичний рівень самосвідомості громадян. Люди з делінквентною, девіантною поведінкою (характеризується вчинками, які порушують правові та моральні норми і можуть тягнути за собою кримінальну відповідальність. Іншими словами, це поведінка, що відхиляється від загальноприйнятих правил і норм і може бути покарана законом) не тільки мають асоціальні тенденції.

Ми визнаємо роль дисидентства у прогресивному розвитку суспільства, оскільки дисидентство – усвідомлене неприйняття панівної ідеології, політичної системи чи соціальних норм, зазвичай із відкритим протестом. Дисидент не адаптується, а протистоїть або пропонує альтернативу. Адже адаптація може бути як добровільною (людина прагне вписатися в суспільство), так і вимушеною. В історії є багато прикладів такої соціальної «адаптації»: фашизм в Італії, нацизм у Німеччині, сталінізм в СРСР, путінізм у росії... Адаптація – це включення в систему, а дисидентство – це відмова від неї. Людина може не пройти адаптацію

до певного середовища (наприклад, авторитарного режиму) й стати дисидентом. З іншого боку, хтось може поверхово адаптуватися, але внутрішньо залишатися дисидентом. Тобто дисидентство – це одна з можливих реакцій на неможливість або небажання адаптації до несправедливих чи неприйнятних умов, і її ми відносимо до позитивної девіації (С. Фролов) як нестандартну особистість, для якої характерними є оригінальні, творчі ідеї, що мають суспільну значущість, загалом свідчать про успішний процес соціалізації та відіграють позитивну роль у прогресивному розвитку суспільства (наприклад, соціальна, наукова, технічна, художня творчість) [3, с. 21]. І хоча у своїй країні ці особистості мають ознаки дезадаптації, але вони почасти прийняті, визнані й підтримані світовою спільнотою прогресивних і талановитих людей.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Проблема адаптації особи в сьогоденні набуває особливої актуальності. Продовження досліджень, осмислення її механізмів, індивідуальних та вікових особливостей адаптивності як властивості особи, факторів, які впливають на неї, дозволить організувати ефективний психологічний супровід особистості в сьогоденні, сприятиме трансформації адаптивності як ресурсу в адаптованість як результат.

Перспективні напрями дослідження ми вбачаємо в емпіричному вивченні характеру зв'язку адаптивності та психологічного благополуччя особи, розробці та апробації корекційної роботи щодо розвитку адаптивності на різних етапах розвитку. Це сприятиме підвищенню рівня психологічного благополуччя особистості. А дослідження взаємовпливу індивідуальної адаптації й суспільного розвитку дозволить осмислити ресурси і обмеження цих процесів.

Окремий напрямок досліджень варто присвятити соціально-психологічним особливостям адаптації українських школярів до культурно-освітніх просторів країн, куди українські родини виїхали на тимчасове проживання у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Використані джерела

1. Засекина Л. В., Малімон Л. Я. Адаптивність як чинник психічного здоров'я персоналу організації. *Український психологічний журнал*. 2021. № 2 (16). С. 36–53.
2. Ніколаєнко С., Ніколаєнко О. Поняття адаптації в різних напрямках психології. *Світогляд – Філософія – Релігія* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 2. С. 68–77.
3. Соціологія девіантної поведінки : навч. посіб. / уклад. І. С. Веред, Ю. В. Кушнір. Донецьк : КІЦ, 2013. 192 с.
4. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя : монографія / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. С. 160.
5. Турчина Л. І., Казмірчук Н. М. Адаптація особистості в освітньому просторі Нової української школи. Луцьк : ВІППО, 2022. С. 68.
6. Турчина Л. І. Психологічні умови благополуччя всіх учасників інклюзивної освіти. Луцьк : ВІППО, 2022. С. 52.
7. Шкільна адаптація та психологічний вік. *Початкова школа*. 2002. № 1 (91). С. 5–10.
8. Все про адаптацію. *Психолог*. 2004. № 25–26 (121–122). URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/001z0q-7fe2.doc.html>